
פרק 5 מדדי רווחה

5. מדדי רווחה

תקציר

- רוב היוצאים אינם שבעי רצון ממצבם הכלכלי – שיעור המדווחים על תחושת עוני בקרבם גבוה – אך הם מלאי אופטימיות באשר ליכולתם לשכר את מצבם הכלכלי בעתיד.
- שיעור המדווחים על תחושות בדידות ודיכאון בקרב היוצאים דומה לזה של יהודים שאינם חרדים. ממצא זה מנוגד לתפיסה הרווחת ולכמה מחקרים שאיתרו שכיחות גבוהה של דיווח על דיכאון בקרב היוצאים. סביר להניח שאותם מחקרים התבססו על מדגמים שכללו ייצוג יתר של פונים לעמותות המסייעות ליוצאים. הפונים לעמותות הסיוע הם, על פי רוב, יוצאים בתחילת דרכם, אוכלוסייה שמטבע הדברים כוללת בתוכה שיעור מסוים של מתמודדים עם קשיים רגשיים בעצימות גבוהה.

5.1 רמת חיים כללית

שיעור בעלי הדירות בקרב היוצאים נמוך מהשיעורים המקבילים הן בקרב יהודים שאינם חרדים והן בקרב החרדים

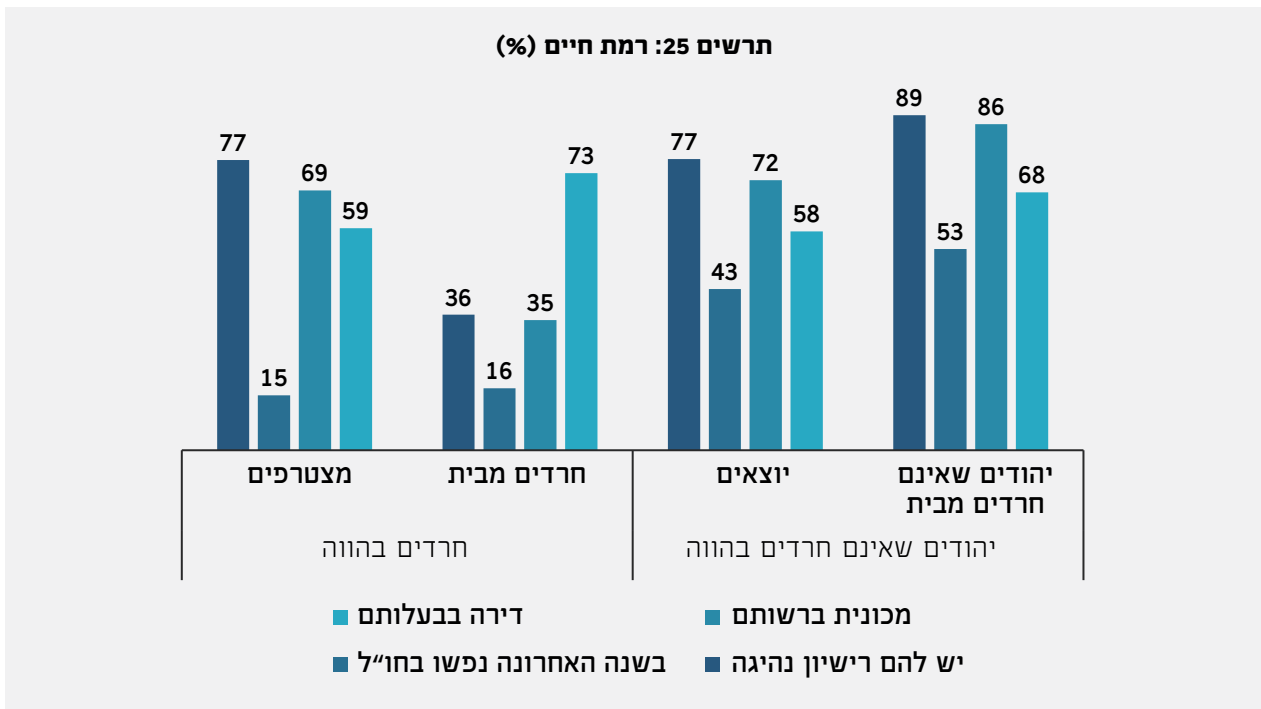
בשנים 2017–2020 כ-58% מהיוצאים דיווחו שבבעלותם דירה, לעומת 68% מהיהודים שאינם חרדים, 73% מהחרדים ו-59% מהמצטרפים לחברה החרדית. כלומר, שיעור בעלי הדירות בקרב היוצאים הוא הנמוך ביותר.²⁵

43% מהיוצאים דיווחו כי נסעו לחו"ל בשנה האחרונה, לעומת 53% בקרב יהודים שאינם חרדים, וכ-15% בקרב החרדים.

לעניין החזקת רכב, 72% מהיוצאים דיווחו שהם מחזיקים רכב, שיעור דומה למחזיקי רכב בקרב המצטרפים לחברה החרדית, 69%, ונמוך מהממצא בקרב היהודים שאינם חרדים, 86%. שיעור מחזיקי רכב בקרב שלוש אוכלוסיות אלו גבוה באופן ניכר מהשיעור המקביל אצל החרדים, שעומד על 35% בלבד.

שיעור היוצאים עם רישיון נהיגה נמוך מעט משל כלל האוכלוסייה, וגבוה בהרבה משל החרדים, שחלקים מהם, בעיקר נשים, נמנעים מלימודי נהיגה מסיבות אידיאולוגיות.

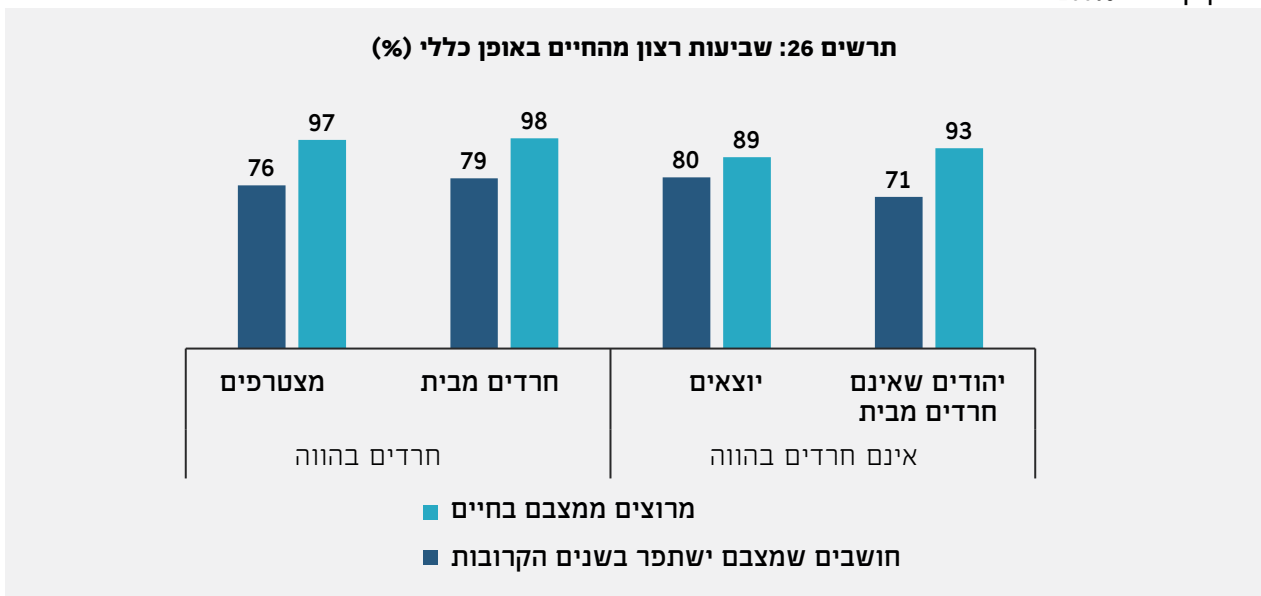
25 לכאורה, ניתן לטעון שהממצא מוטא, כי שיעור בעלי הדירות בקרב אנשים צעירים נמוך יותר באופן גורף, ושיעורם היחסי של צעירים באוכלוסיית היוצאים גבוה. אולם ניתוח תשובות השאלון בקרב בני 30–59 העלה ממצאים דומים, כך שכנראה אין לקריטריון הגיל השפעה מהותית על הממצאים.

מקור: עיבודי מחלקת המחקר של יוצאים לשינוי לנתוני "הסקר החברתי" של הלמ"ס לשנים 2017–2020 בקרב יהודים בני 20–54.

5.2 שביעות רצון כללית ושביעות רצון מהמצב הכלכלי

מידת שביעות הרצון הכללית בקרב היוצאים דומה לזו של יהודים שאינם חרדים. 89% מהיוצאים דיווחו כי הם מרוצים או מרוצים מאוד ממצבם הכללי, ו-93% מהיהודים שאינם חרדים השיבו כך. כמו כן, 80% מהיוצאים דיווחו כי הם מאמינים שמצבם הכללי ישתפר בעתיד, וכך גם השיבו 71% מהנשאלים היהודים שאינם חרדים מבית. בקרב החרדים שיעור שביעות הרצון קרוב ל-100%²⁶.

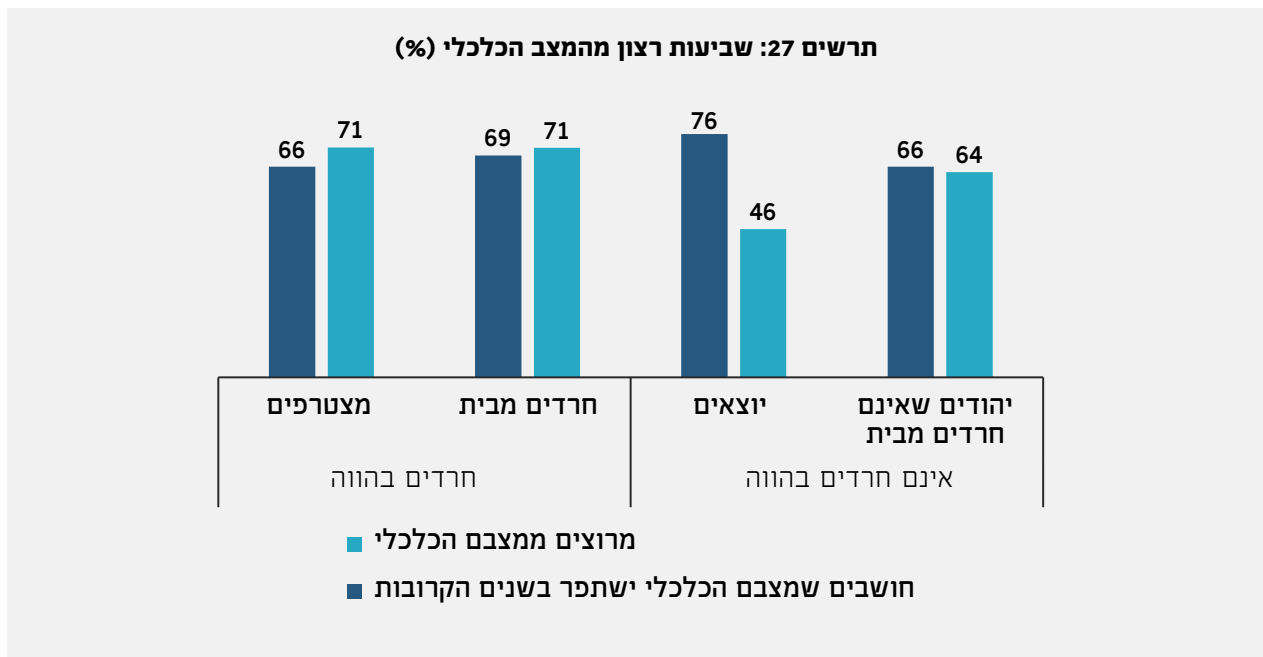

מקור: עיבודי מחלקת המחקר של יוצאים לשינוי לנתוני "הסקר החברתי" של הלמ"ס לשנים 2017–2020 בקרב יהודים בני 20–54.

²⁶ את ההבדלים בין חרדים לבין יהודים שאינם חרדים ניתן להסביר כעניינים תרבותיים של רצייה חברתית. הטיה זו הוזכרה כבר במחקרים קלאסיים בתחום (Crowne & Marlowe, 1960; Edwards, 1953), ולפיה ככל שהתנהגות מסוימת נחשבת רצויה מבחינה חברתית, מרואיינים ייטו לייחס אותה לעצמם. בהקשר החרדי, משיבים נטו להציג דיוקן חיובי של "עולמם המיוחד", וכחות דיווחו על מצבי דיכאון ועל מקרי התעללות (Rier & others, 2008).

שביעות רצונם של היוצאים ממצבם הכלכלי נמוכה באופן ניכר מזו של קבוצות האוכלוסייה האחרות. רק 46% מהיוצאים דיווחו שהם מרוצים ממצבם הכלכלי, לעומת 64% בקרב יהודים שאינם חרדים מבית, ו-71% מהחרדים. עם זאת, היוצאים אופטימיים יותר. 76% מהם חושבים שמצבם הכלכלי ישתפר בעתיד, לעומת 61% יהודים שאינם חרדים מבית הסבורים כך ו-66% עד 69% בקרב הנשאלים החרדים.

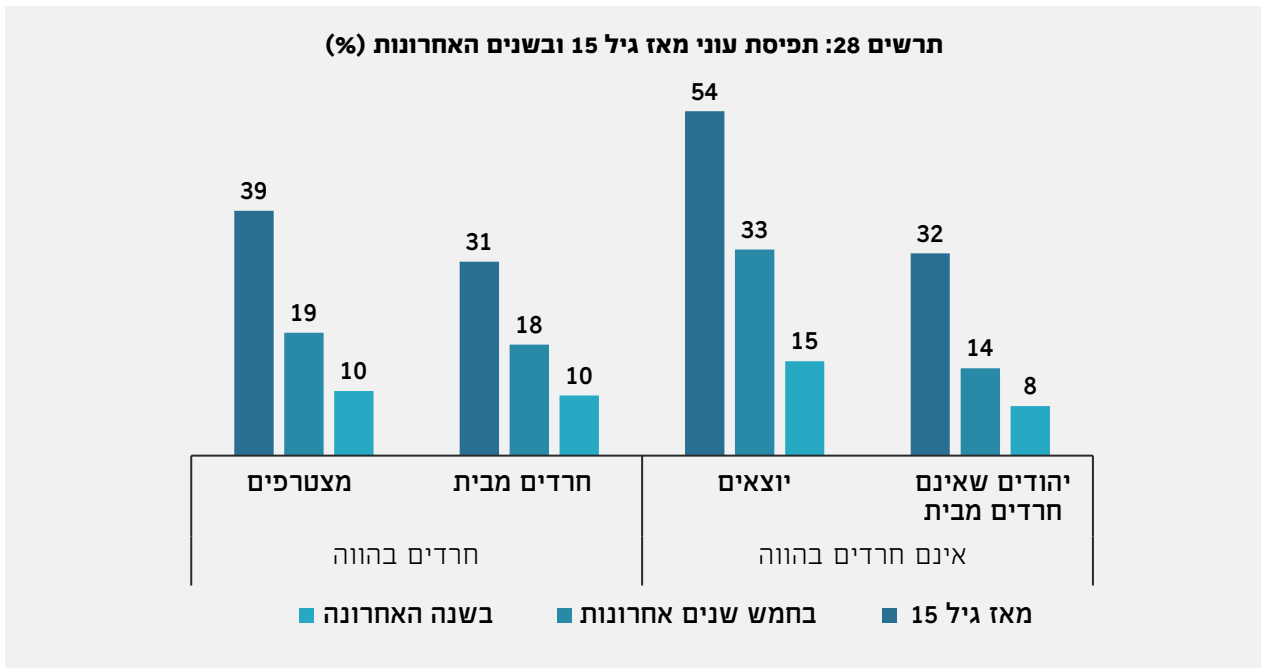
רוב היוצאים אינם שבעי רצון ממצבם הכלכלי אך מלאי אופטימיות באשר ליכולתם לשפר את מצבם הכלכלי בעתיד

מקור: עיבודי מחלקת המחקר של יוצאים לשינוי לנתוני "הסקר החברתי" של הלמ"ס לשנים 2017–2020 בקרב יהודים בני 20–54.

שיעור המדווחים על תפיסת עוני בקרב היוצאים גבוה בהשוואה לחרדים וליהודים שאינם חרדים

הפער שהתגלה בין שביעות הרצון הכללית של היוצאים לשביעות רצונם ממצבם הכלכלי תומך בטענה כי היוצאים מתמודדים עם קשיים כלכליים. 53% מהיוצאים תפסו עצמם כעניים בחייהם הבוגרים (גיל 15 ומעלה), לעומת 31% מהיהודים שאינם חרדים מבית, 32% מהחרדים מבית ו-39% מהמצטרפים לחרדים. נתון זה, כשלעצמו, אינו יכול ללמד על שיעור היוצאים עם תפיסת עוני כיום, משום שלכאורה חלק ממקור תפיסת העוני קשור לתחושות שהיו לפני היציאה מהחברה החרדית. עם זאת, שיעור היוצאים שדיווחו על תפיסת עוני בשנה האחרונה ובחמש שנים האחרונות גבוה אך הוא בהשוואה לקבוצות האחרות.

מקור: עיבודי מחלקת מחקר של יוצאים לשינוי לנתוני "הסקר החברתי" של הלמ"ס בקרב בני 20–54.

כל מרואיין נשאל האם מאז גיל 15 היו תקופות שבהן חשב שהוא עני (לעיתים קרובות עד אך פעם). להוציא אלו שהשיבו "אף פעם" כל מרואיין נשאל מתי בפעם האחרונה חשב שהוא עני. הגרף מציג את השיעורים המצטברים: הקבוצה שדיווחה על תפיסת עוני מאז גיל 15 כוללת את הקבוצה שדיווחה על תפיסת עוני בחמש השנים האחרונות, הקבוצה שדיווחה על תפיסת עוני בחמש השנים האחרונות כוללת את הקבוצה שדיווחה על תפיסה כזו בשנה האחרונה.

5.3 תחושות בדידות ודיכאון

היוצאים – אוכלוסיית רווחה או אוכלוסייה פרו-אקטיבית?

שיעור המדווחים על תחושות בדידות ודיכאון בקרב היוצאים דומה לשיעורם בקרב יהודים שאינם חרדים, ממצא המנוגד לתפיסה הרווחת שאוכלוסיית היוצאים נוטה לדיכאון

לראשונה: נתונים מייצגים על שכיחות הקשיים הרגשיים בקרב יוצאים.

מחקרים קודמים דיווחו על שכיחות גבוהה של מצוקות רגשיות ודיכאון בקרב יוצאים (למשל לסרי, 2020). נתוני המחקרים הללו התבססו על מדגמים לא מייצגים, כמו שאלונים שהופצו בקרב הפונים לעמותות שמסייעות ליוצאי החברה החרדית או מחקרים המסתייעים בכלי הפצה של אותן עמותות. סביר להניח שהפונים לעמותות אלו והמסתייעים בהן עושים זאת בשלבים הראשונים ליציאה, וחלקם מתמודדים עם קשיים רגשיים בעצימות גבוהה. בסקר החברתי המרואיינים נשאלים האם בשנים-עשר החודשים האחרונים הם הרגישו לחוצים, מדוכאים, חוו בדידות, והאם סבלו מקשיי שינה בשל דאגות. התשובות האפשריות לשאלות אלו הן: לעיתים קרובות, לפעמים—מדי פעם, לעיתים רחוקות, אך פעם (ניסוח השאלות מופיע בנספח). תרשים 29 מציג את שיעור המשיבים מארבע קבוצות האוכלוסייה שהשיבו "לעיתים קרובות" ו"לפעמים—מדי פעם".

קיים דמיון רב בין הדיווחים של יוצאי החברה החרדית לאלו של יהודים שאינם חרדים מבית. למשל, 23% מהיוצאים ו-24% מהיהודים שאינם חרדים מבית דיווחו שבשנה האחרונה חשו לעיתים מדוכאים, ובהתאמה 70% ו-69% דיווחו שלעיתים הרגישו לחוצים, ו-42% ו-41% דיווחו שחוו קושי להירדם בשל דאגות. 20% מהיוצאים ו-18% מהיהודים שאינם חרדים מבית דיווחו שלעיתים הם חשים בדידות. גם בנתוני המענה לשאלה: האם בשנה האחרונה חשו שהם יכולים להתמודד עם הבעיות בכוחות

עצמם – שיעור היוצאים שהשיבו בחיוב דומה לשיעור המשיבים בחיוב בקרב שאר הקבוצות (95%–97%).

במחקרים קודמים הועלתה ההשערה שחויית הקושי הרגשי בקרב היוצאים מועצמת בשנים הסמוכות לזמן היציאה (לסרי, 2020), אצל רוב היוצאים אלו שנות העשרים לחייהם. בשל כך נבדקה שכיחותן של תחושות אלו בקרב צעירים בני 20–29 לעומת בני 30–54 (תרשים 30). הנתונים מלמדים כי אין שוני מובהק בין שתי קבוצות הגיל, שיעור הדיווח על בדידות בקרב צעירים גבוה ב-6 נקודות האחוז לעומת האוכלוסייה הבוגרת יותר. משום כך, ובהיעדר מדגם מייצג רחב יותר, לא ניתן לקבוע שתחושת הבדידות בקרב יוצאים צעירים מוגברת ביחס ליוצאים ותיקים.

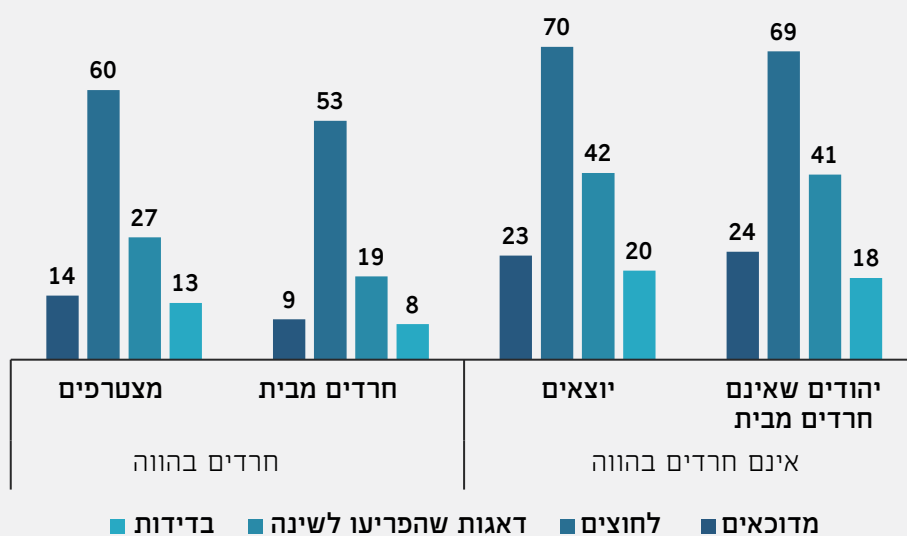
בהשוואה שערכנו בין גברים לנשים עלה כי שיעור הנשים שדיווחו על קשיים רגשיים גבוה יותר משיעור הגברים שדיווחו על קשיים כאלה. הממצא זה באוכלוסיית היוצאים ובאוכלוסיית היהודים שאינם חרדים מבית. אם כן, גם בחלוקה המגדרית אין הבדל בין שתי הקבוצות.

כאמור, נתונים אלו עומדים בניגוד לממצאי מחקרים רבים שהראו כי אוכלוסיית היוצאים נוטה לחוות דיכאון. יש לציין כי נתונים הקשורים לחוויות רגשיות עלולים להיות מוטים בשל רצייה חברתית (הטיה שמביאה בחשבון כי חלק מהמשיבים עונים כפי שהם חושבים שמצופה מהם לענות) או בשל הטיות אחרות, כמו הבנת השאלה ופרשנותה בהתאם לנומרות חברתיות. להשערתנו, השפעתן של הטיות אלו – אם הן אכן קיימות – אינה רבה יותר בסקרי הלמ"ס בהשוואה לסקרים אחרים שממצאיהם לימדו על חויית דיכאון מוגברת בקרב יוצאים. לסיכום: ניתן להעריך בזהירות כי המחקרים שאיתרו שכיחות גבוהה של דיכאון בקרב יוצאים אינם מייצגים את הממוצע של כלל אוכלוסייה זו.

לצד הערכה זהירה זו, מתווספת השערתנו כי התקופה הראשונה ליציאה כרוכה בהתמודדות עם קשים רגשיים, וכי אצל מיעוט קטן, שנבלע בממוצעים הכלליים, קשיים אלו נמשכים לאורך זמן.

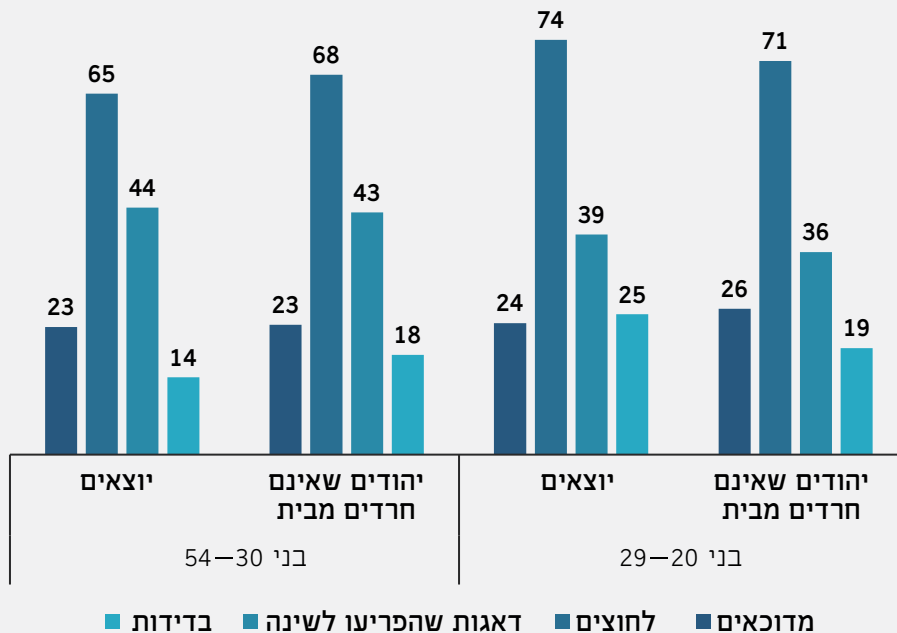
נוסף על כך, עלינו לסייג ולהדגיש: חרף הדמיון שנמצא בדיווח על תחושות בדידות ודיכאון בקרב יוצאים ובקרב יהודים שאינם חרדים, יש להיזהר מהסקת מסקנות הנוגעות להתמודדותם של היוצאים עם מכלול החסמים העומדים בפניהם, לרבות הקשיים הייחודים בשנים הראשונות ליציאה ומקרי קצה קשים הדורשים סיוע מיוחד.

תרשים 29: שיעור המשיבים שחוו בשנה האחרונה בדידות, דאגות ותחושת דיכאון לעיתים או לעיתים קרובות (%)

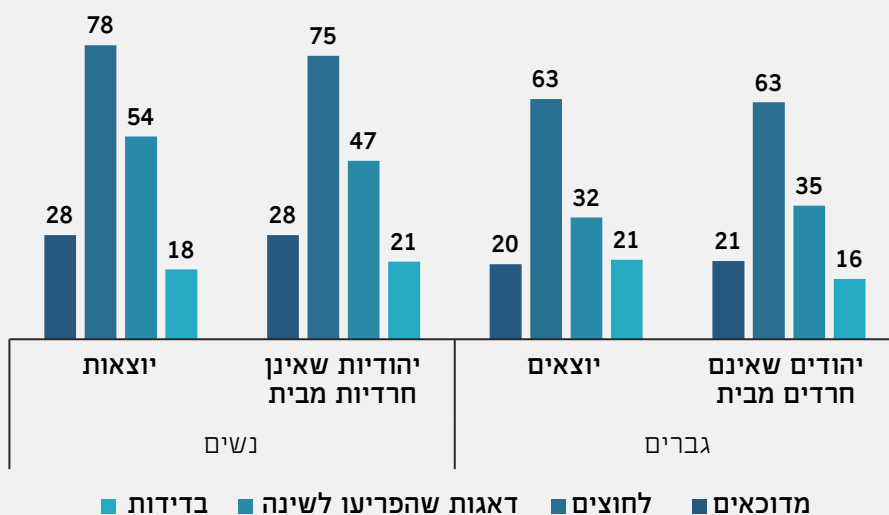
מקור: עיבודי מחלקת המחקר של יוצאים לשינוי לנתוני "הסקר החברתי" של הלמ"ס לשנים 2017–2020 בקרב בני 20–54.

תרשים 30: שיעור המשיבים שאינם חרדים שחוו בשנה האחרונה בדידות, דאגות ותחושת דיכאון לעיתים או לעיתים קרובות, בחלוקה לפי קבוצת גיל (%)

מקור: עיבודי מחלקת המחקר של יוצאים לשינוי לנתוני "הסקר החברתי" של הלמ"ס לשנים 2017–2020 בקרב בני 20–54.

תרשים 31: שיעור המשיבים שאינם חרדים שחוו בשנה האחרונה בדידות, דאגות ותחושת דיכאון לעיתים או לעיתים קרובות, בחלוקה לפי מגדר (%)

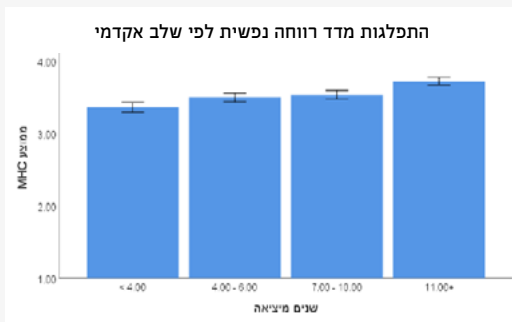
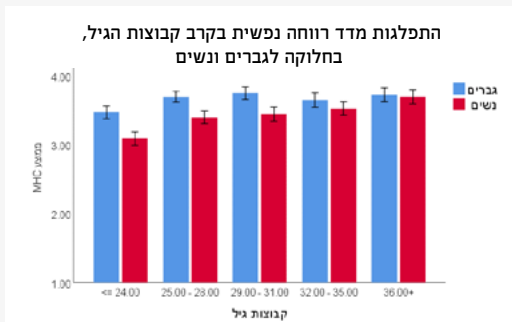

מקור: עיבודי מחלקת המחקר של יוצאים לשינוי לנתוני "הסקר החברתי" של הלמ"ס לשנים 2017–2020 בקרב בני 20–54.

מאמר אורח

ממצאים ראשוניים מסקר יוצאים 2022: רווחה נפשית בקרב יוצאי החברה החרדית

מאת: ד"ר יוסי דוד ואסתר רינה טרכטנברג

סקר יוצאים 2022 מבוסס על מדגם ראשון מסוגו, שכלל 1,148 יוצאים ויוצאות מחברה החרדית (דתיים, מסורתיים וחילונים) בישראל וברחבי העולם, ונועד לאפשר בחינה מעמיקה של מאפייני אוכלוסיית היוצאים.²⁷ השאלות בסקר עסקו במגוון נושאים: ערכים חברתיים, חוסן חברתי, חשיפה לאמצעי תקשורת, שימושים באמצעי תקשורת, פעילות חברתית ואקטיביזם, ושאלות דמוגרפיות הנוגעות למאפיינים אישיים של המשיבים ושיוכם לתת-הקבוצה בחברה החרדית. הסקר הופץ בין התאריכים 20 בחודש מרץ ל-14 בחודש אפריל בשנת 2022, בקרב יוצאים ויוצאות מהחברה החרדית (בוגרי ובוגרות החינוך החרדי שאינם חרדים כיום) באמצעות דגימת כדור שלג, הכוללת הפצה מפה לאוזן, ובאמצעות שיתוף ברשימות התפוצה של ארגוני הסיוע ליוצאים מהחברה החרדית בישראל ובמדינות אחרות. נוסף על כך, הסקר הופץ באמצעות קמפיין אינטרנטי שניהל צוות השיווק בעמותת "יוצאים לשינוי". הקמפיין כלל קידום ממומן ואורגני, וכן הפצת הסקר בקבוצות ייעודיות ברשתות החברתיות. בין המשיבים חולקו 6 שוברים על סך 1,000 ש"ח כל אחד. השוברים נתרמו על ידי עמותת "יוצאים לשינוי" לטובת קידום המחקר והגדלת מספר המשיבים.

מאפייני המשיבים:

54% הזדהו כגברים ו-44% כנשים, השאר הזדהו כאחרים. 58% מהמשיבים הם מתחת לגיל 30, 34% בין 30–40, והשאר מעל גיל 41. 22% מהמשיבים נשואים, 18% בזוגות, 45% רווקים, 13% גרושים, אחוז אחד פרודים ורק משיב אחד אלמן. בנוגע לבית ההורים: 45% נולדו להורים חרדים, והשאר להורים שחזרו בתשובה. בנוגע למועד היציאה מהחברה החרדית: 39% עזבו את החברה החרדית לפני פחות מחמש שנים, 32% לפני 6–10 שנים, והשאר לפני 11 שנים או יותר.

המחקר התמקד ברווחה הנפשית (Wellbeing) של אוכלוסיית היוצאים. מנקודת המבט המחקרית עולה האפשרות כי מדד הרווחה הנפשית של היוצאים נמוך מהממוצע באוכלוסייה הכללית, כפי שנמצא במחקרים קודמים: ציון ממוצע של 3.54 (סטיית תקן של 1.03) לעומת הציון הממוצע באוכלוסייה הכללית העומד על 3.95 (סטיית תקן של 0.85).²⁸

כפי ששיערנו, הממצאים מלמדים כי רמת הרווחה הנפשית של היוצאים נמוכה ביחס לרמתה באוכלוסייה הכללית בישראל. כדי להבין אם ישנם הבדלים בין תתי-קבוצות של יוצאים, בחנו את ההבדלים בקרב הקבוצות השונות. בחינה זו העלתה כי נשים דיווחו על רווחה נפשית פחותה יחסית לדיווח של הגברים, וכן מצאנו אישוש להשערה כי ככל שהגיל עולה כך משתפרת תחושת הרווחה הנפשית. באופן ספציפי, נמצא כי רמת הרווחה הנפשית של יוצאים צעירים (עד גיל 24) היא נמוכה במיוחד.

27 אנו שואפים לערוך סקר דומה אחת לשנה, במטרה לזהות דפוסים לאורך זמן בקרב קהילת היוצאים ההולכת וגדלה.

Lamers, S. M., Westerhof, G. J., Bohlmeijer, E. T., ten Klooster, P. M., & Keyes, C. L. (2011). Evaluating the psychometric 28 properties of the mental health continuum-short form (MHC-SF). *Journal of clinical psychology*, 67(1), 99–110.
Mana, A., Super, S., Sardu, C., Juvinya Canal, D., Moran, N., & Sagy, S. (2021). Individual, social and national coping 3 resources and their relationships with mental health and anxiety: A comparative study in Israel, Italy, Spain, and the Netherlands during the Coronavirus pandemic. *Global Health Promotion*, 28(2), 17–26

ממצא נוסף מעלה כי ככל שחולף זמן ממועד היציאה, תחושת הרווחה הנפשית הולכת ומשתפרת. אנו משערים כי הסיבות לממצא זה הן: הרווחה הנפשית משתפרת עם הגיל; הרווחה הנפשית משתפרת ככל שצולחים את אתגרי היציאה הראשונים. בכוונתנו להעמיק בבחינת נושא זה ונושאים משיקים במחקרים עתידיים.

גם לרכישת השכלה קשר הדוק עם הרווחה הנפשית. ממצאנו כי רמת הרווחה הנפשית של משיבים בעלי תואר אקדמי היא הגבוהה ביותר, ואילו הרמה הנמוכה ביותר נמצאה בקרב משיבים שברשותם תעודת בגרות בלבד. ממצא זה אינו תלוי גיל.

אם כן, נראה כי רכישת השכלה גבוהה, ובפרט לתארים אקדמיים, יכולה לשפר את רווחתם הנפשית של היוצאים.

קבלת תמיכה רגשית וחומרית ונתינתן, והשפעות על הרווחה הנפשית: כפי ששיערנו, ממצאנו קשר חיובי בין קבלת תמיכה רגשית וחומרית להגברת תחושת הרווחה הנפשית. עוד נמצא כי הענקת תמיכה רגשית או חומרית לאחרים משפרת את תחושת הרווחה הנפשית גם בקרב יוצאים שלא קיבלו תמיכה. בקרב יוצאים אשר דיווחו על מתן תמיכה רגשית וחומרית במינון גבוה נמצאו רמות הרווחה הנפשית הגבוהות ביותר. האפקט החיובי הגבוה בולט אצל אלו שדיווחו על מינון נמוך של קבלת תמיכה חומרית לעומת מתן תמיכה לאחרים. אצל אלו רמת הרווחה הנפשית גבוהה באופן ניכר מאשר אצל אלו שדיווחו שלא העניקו תמיכה לאחרים.

לסיכום: ממצאים ראשוניים אלו מהסקר המקיף שביצענו מאפשרים ללמוד על דפוסי עומק, על הבדלים בין קבוצות ועל השינויים שחלים עם הזמן, וכן על משתנים מתערבים אשר מאפשרים להבין טוב יותר כיצד ניתן לשפר את תחושת הרווחה הנפשית בקרב אוכלוסיית היוצאים. כמשוער, נמצא כי מדד הרווחה הנפשית של היוצאים נמוך בהשוואה לשאר האוכלוסייה בישראל, אצל נשים הדבר בולט יותר מאשר אצל גברים, וכן אוששה חשיבותו של הזמן (גיל הנשאלים והזמן שעבר מאז היציאה) לעניין הרווחה הנפשית. ממצא חשוב נוסף סימן את הקשר בין תואר אקדמי לרמה גבוהה של רווחה נפשית, וכן התגלה כי מעורבות חברתית (מתן תמיכה) יכולה לשפר את תחושת הרווחה הנפשית, גם אם לא מוענקת תמיכה מהסביבה.

אנו מתכוונים לבחון עוד את הנתונים שעלו מסקר זה, ומסקרי המשך, לנתח ולהסיק כיצד אפשר לשפר את תחושת הרווחה הנפשית והחברתית של היוצאים, מה מועיל לחוסנם ולהצלחתם, וזאת במטרה לדייק ולייעל את המענים הניתנים להם במערכי הסיוע השונים.

